

מכירת בית כנסת בימינו

משה לדרמן ובניה רוזנברג

הצגת הסוגיה

המשנה במסכת מגילה (ד, א) למדה שמותר למכור בית כנסת בתנאי שמשתמשים בדמי המכירה לקדושה חמורה יותר, כגון אם מכרו את רחוב העיר לוקחים בדמיו בית כנסת. הגמרא מסייגת את דברי המשנה: המשנה עסקה בבית כנסת של כפרים אבל בבתי כנסיות של כרכים לא דיברה המשנה ואסור למכור אותם. והסבירה הגמרא שזה מפני ש"מעלמא אתו לה לא מצו מזבני לה והוי לה דרביס". בהמשך הביאה הגמרא את דברי רב אשי שבעירו, מתא מחסיא, ניתן יהיה למכור את בית הכנסת משום ש"אדעתא דידי קאתו". הקשתה הגמרא הרי מבית הכנסת של טרסיים שהיה בירושלים למדנו שלמרות שהיה בעיר הוא נחשב כבית כנסת של כפר? ותירצה הגמרא שמכיוון שהוא נבנה על ידי חבורת הטרסיים לעצמם ניתן למוכרו.¹

1 בהמשך הגמרא הובאו דברי רבא שאמר שהאיסור להוריד את המעות מקדושתן הוא דווקא כשנמכר הנכס על ידי שבעת טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר אך אם המכירה היתה במעמד אנשי העיר מותר להוריד מקדושה אפילו לחולין. אנו נתייחס לסוגיה זו בהקשרים מסוימים במאמרנו, אך לא נכנסו לסוגיא זו באריכות מפני שיש בה מחלוקות רבות ויש לעסוק בה בנפרד.

בסוגיא זו ניתן להבחין בארבעה סוגי בתי כנסת:

1. בתי כנסיות של כפרים (אפשר למוכרו)
 2. בתי כנסיות של כרכים (אי אפשר למוכרו)
 3. בית כנסת של רב אשי (רב אשי רשאי למוכרו)
 4. בית כנסת של טרסיים (בני האומנות רשאים למוכרו)
- במאמר זה נבחין בהגדרות השונות לבתי הכנסת ובנפק"מ היוצאות מהגדרות אלה.

בית כנסת ציבורי ופרטי

כבר במבט ראשון ניתן להבחין בין ביכ"נ 'ציבורי', של רבים, כמו של כרכים אליו באים 'מעלמא', לבין ביכ"נ 'פרטי' של כפרים ושל טרסיים. רב אשי מחדש כי ביכ"נ של מתא מחסיא, למרות שהוא של כרכים מבחינת התפקוד והמקום – כיון שנעשה על דעתו הרי זה בגדר "פרטי".

כפר וכרך

הגמרא הגדירה את בית הכנסת של הכרך במילים: "מעלמא אתו לה" הראשונים נחלקו בשאלה: האם הכוונה ב'מעלמא' למי שתרים את הכסף או למי שמשתמש בו?

התוספות² הביאו שני הסברים בדברי הגמרא:

א. גם אנשים שאינם בני הכרך המגיעים כרך נכנסים לבית הכנסת להתפלל, ומכיון שכך קדושתו חמורה יותר מבית כנסת של כפר.

ב. מכיוון שלבית הכנסת של הכרך נאספות תרומות רבות גם מאנשים שאינם מהכרך, לכן יש לאותם אנשים שהשתתפו בבניין שייכות בבית הכנסת ולא ניתן למכור בלי דעתם.

הנפקא מינה בין ההסברים³ תהיה כאשר אנחנו יודעים מי תרם לבית הכנסת. לפי ההסבר הראשון של התוספות אין זה משנה כלל מי תרם, מאחר שכל יסוד האיסור הוא שהבנייה נעשתה על דעת הרבים אין לקדושה היתר. אולם לפי ההסבר השני אם אנחנו יודעים מי השותפים ואנו מבקשים את רשותם יהיה ניתן למכור את בית הכנסת.

2 מגילה כו. ד"ה כיוון. מדברי הבית יוסף משמע שכשני הפירושים האלו ביארו גם הרא"ש והרשב"א, אמנם הפרי מגדים (קנג משב"ז סק"ו) הבין שהרא"ש והרשב"א פירוש אחר להם, שסיבת הקדושה איננה בשל שימוש הרבים בבית הכנסת אלא משום שמסתמא הקדישו בני העיר על דעת הרבים (ולכאורה כך גם הבין המג"א סקי"ז את דעת המשאת בנימין, עיין רעק"א). ולענ"ד דברי הפמ"ג אינם מוכרחים כלל, משום שפשט דברי התוספות הוא שבית הכנסת נבנה על דעת הרבים שבאים להתפלל.

3 ועיין עוד נפק"מ נוספות בדברי הפרי מגדים הנ"ל.

דקדוק לשני ההסברים

במהלך הסוגיה מצינו יסוד לשני ההסברים:

- א. מהלשון בתחילת הסוגיה נראה כמו ההסבר הראשון, שהרי לשון הגמרא היא "מעלמא אתו", ובפשטות ביאור המילה היא באים, ולא דווקא משלמים.
- ב. בהמשך הסוגיה, במקרה של בית הכנסת של טרסיים, השתמשה הגמרא בלשון "אינהו עבדוה", ובפשטות משמע שהטרסיים עבדו-בנו, ולא אחרים.

גדר כרך

אלא שעדיין יש להגדיר מהו כפר ומהו כרך, מי הם אותם רבים? כותב הראבי"ה (מגילה תקצ):

אבל גבי כרכים מקום סחורה ורגילות לבוא שם רבים סתמא דמילתא כולי עלמא נתנו לבנותו,⁴ שהרי נתקן לצורך רבים. מבואר בדבריו שההגדרה לכרך היא מקום שרבים מגיעים אליו ממקומות אחרים באופן קבוע ומסודר. וכן מבואר בדברי השו"ע שכתב: "אבל של כרכים, שבאים שם ממקומות אחרים".

4 אע"פ שבשאלה האם איסור המכירה בכרך תלוי בדעת או בממון אנחנו לא פוסקים כמותו, בכל זאת לעניין הגדרת כפר וכרך אנחנו משתמשים בהסברו. וכך נראה גם בפשט דברי הבית יוסף והשולחן ערוך.

עיר גדולה מאוד

בשו"ת פני יהושע (ז) הרחיב את ההגדרה הזו, והבין שמדובר בעיר גדולה מאוד שאנשים מגיעים אליה לירידים או ללמוד מתלמיד חכם ושוהים בעיר לאיזה זמן וכנסים ללמוד או להתפלל מדי יום בבית כנסת.

בתשובתו הביא שתי הוכחות:

א. הוכיח דבריו מכך שאנו רואים בסוגיה של עשרה בטלנים, בתחילת מסכת מגילה, שכרך היא עיר גדולה שבגדולות ומקום שווקים⁵.

ב. מסוף משנה א' בפרק בני העיר מוכח שעיר גדולה (סתמא) אינה נחשבת כרך, שהרי חכמים אומרים במפורש שמותר למכור בית הכנסת של עיר גדולה לעיר קטנה.

אמנם בשו"ת משאת בנימין (לג) נקט שלא דווקא גדולה כ"כ, אלא שהמציאות של אורחים ושווקים היא דבר קבוע.

א. את הראיה הראשונה של הפנ"י דחה, שאין להוכיח מעשרה בטלנים, משום שבש"ס מצינו כמה מקומות שהוזכר בהם כרך, ובכל סוגיא בש"ס הגדרת כרך היא אחרת.

ב. אלא שעדיין קשה עליו דקדוק הפנ"י מלשון המשנה. נראה לענ"ד לתרץ בפשטות שהמשנה לכל אורכה השתמשה בניסוחים של "עיר" ובתוך העיר הזאת יש גדולות וקטנות, אך הגמרא השתמשה במושגים כפר וכרך שאינם תלויים בדיון של המשנה ודברי המשנה אינם מוסבים על כרכים.

5 עפ"י לשון רש"י והר"ן בתחילת מסכת מגילה.

ממה נובע כוח המכירה של רב אשי?

בגמרא משמע שלרב אשי הייתה יכולת מכירה אף בעיר. ולכאורה צריך ביאור מה הייחוד של רב אשי משאר בני העיר?

הרא"ש (מגילה ד, א) כתב: "כולם מסכימים לדעת רב אשי".

הבין הקורבן נתנאל (שם אות ה) בדבריו שדווקא רב אשי שלא היה נמצא כמותו שהיה תורה וגדולה במקום אחד ומסתמא כל העולם מסכימים לדעתו ואי אפשר להשוותו לשאר גדולי הדור. כיון שכך, הוא יכל למכור למרות שלא אמרו במפורש שבנו על דעתו אבל אם אמרו במפורש - אפשר למנות כל יחיד.

אמנם הב"י והב"ח (קנג, ז) חלקו על הסבר זה מכיוון שהרא"ש לא פירט בדבריו, ובנו הטור כתב "תלו בדעת היחיד". על כן הסבירו שרב אשי הוא רק דוגמה ליחיד - כל אדם, שאם נתלה בדעתו בשעת הבניין יועיל אפילו בעיר, והוסיפו שלגדול דור כרב אשי יש סתמותא שבנו על דעתו.⁶

נפקא מינה

נפק"מ בין ההסברים בדעת הרא"ש:

- א. לפי הסברו של הקורבן נתנאל, לשאר גדולי הדור אין סתמותא וצריך לקבל הסכמה מפורשת מבני העיר.
- ב. לפי הסבר הב"י והב"ח לשאר גדולי הדור יש סתמותא כרב אשי ואינם צריכים לקבל הסכמה בפירוש.

6 והוסיף הב"י שלא הובא דין זה בטור משום החשש שמא יהיה דיון מי נחשב גדול דור, אך עכ"פ תלייה ביחיד וודאי מועילה.

הסבר הרשב"א והר"ן

מדברי הרשב"א (א) מגילה נו. ד"ה ושלושה דיינים) נראה שכל תלמיד חכם חשוב יכול למכור בעיר אם באים על דעתו, וכן משמע מדברי הר"ן.⁷ אמנם מדבריהם נראה שאין היתר לתלות בדעת היחיד בעיר.

הסבר הנימוקי יוסף

הנימוקי יוסף⁸ הסביר בדברי הגמרא, שבתחילה מתא מחסיא הייתה כפר, ורק אחרי שרב אשי הגיע לכפר ואנשים התחילו להגיע לשם על מנת לשמוע את דברי רב אשי, הכפר הפך לכרך. ומכיוון שבזמן בניית בית הכנסת הבנייה הייתה על דעת בני הכפר ובית הכנסת לא הוקדש על דעת רבים, נחשב עדיין כבית כנסת של כפר. לכאורה, יוצא מדבריו שלמעשה אין היתר של מכירה בעיר ע"י "גדול הדור" משום הגדר של 'רב אשי' כי כל ההיתר בגמרא היה בגלל שנבנה בהתחלה בכפר.

עכ"פ מדברי הראשונים (למעט שיטת הנמוקי"י) למדנו שעל מנת שיהיה ניתן למכור בית כנסת בכרך, צריך שבזמן הקמתו יהיה בדעת המקימים שהוא נבנה על דעת 'רב אשי'.

7 מגילה ז: מדפי הרי"ף. אמנם בדבריו נקט "אדם חשוב כרב אשי", וצ"ע האם כוונת דבריו לת"ח דווקא או גם לשאר אנשים חשובים. ועיין מה שכתבנו לקמן בפרק "פסיקת ההלכה" הסבר מחודש בשיטתו.

8 מגילה כ"ו. ד"ה דאדעתא. הובאו דבריו בבית יוסף קנג"ז. ולכאורה כך פסק רעק"א בהגהות לשו"ע סק"ו).

האם רב אשי צריך את הסכמת הציבור

עוד נחלקו הראשונים האם 'רב אשי' יוכל למכור את בית הכנסת בלי הסכמת הציבור?

מדברי האור זרוע⁹ יוצא, שמכיון שנבנה על דעת רב אשי יכול למכור בלי אנשי העיר וכך גם משמע מלשון הרא"ש. אך הר"ן, כתב בפירוש ש'רב אשי' צריך את הסכמת הציבור.¹⁰ הקושיא על הר"ן היא: שאם כן – מה מוסיפה הקביעה של הגמרא "אדעתא דידו"?

שיטת הרמב"ם

א. בית כנסת של כרכים.

הרמב"ם (תפילה יא, טז) כתב:

בית הכנסת של כרכין הואיל ועל דעת כל אנשי העולם נעשה שיבוא ויתפלל בו כל הבא אל המדינה נעשה של כל ישראל ואין מוכרין אותו לעולם.

נראה מדבריו שנקט כהסבר הראשון בתוספות, שמכיוון שנבנה על דעת כל העולם אי אפשר למוכרו.

ב. בית כנסת של רב אשי. בהמשך דבריו (שם יט) הוסיף דין נוסף.

...אם קבלו עליהן כל אנשי העיר או רובם אדם אחד, כל מה שעשה עשוי והוא מוכר ונותן לבדו כפי מה שיראה ויתנה כפי מה שיראה.

9 חלק ב – הלכות בית הכנסת ודברי קדושה סימן שפה

10 עיין לקמן בפרק פסיקת ההלכה מה שכתבנו בזה.

בפשטות נראה שהרמב"ם למד דין זה מדברי רב אשי, וכך למד הכסף משנה (שם) בתחילת דבריו. עוד נראה מדבריו שנקט 'אדם אחד' ולא כתב אדם חשוב או תלמיד חכם, שהבין בדברי הגמרא שלא דווקא רב אשי אלא מספיק שהציבור הסכים על אדם אחד.

קושיא על פסק הרמב"ם

אמנם, דברי הרמב"ם צריכים עיון, מכיוון שהביא הלכה זו בדיני כפרים ואילו דינו של רב אשי נסוב על פי פשט הגמרא אף על כרכים.

תירוץ הכסף משנה וקושיא עליו

מכוח קושיא זו הכסף משנה חזר בו והסביר שהרמב"ם למד דין זה מהירושלמי האומר ש"שלושה מבית הכנסת - כבית כנסת", כלומר: חוץ משבעת טובי העיר האחראים על כל ענייני העיר, לכל בית כנסת יש ועד של שלושה אנשים ויש להם כוח בבית הכנסת כשבעת טובי העיר בעיר. ממסקנת הירושלמי שם למד הרמב"ם שהוא הדין ליחיד. מכיוון שהרמב"ם סובר שמכירה של שבעת טובי העיר תועיל רק בכפר ולא בכרך לכן גם שלושה או יחיד יועילו רק בכפר.

אמנם, לפי דבריו עדיין קשה, מדוע השמיט הרמב"ם את דינו של רב אשי?

ארבעה תירוצים אפשריים ברמב"ם

א. המעשה רוקח נקט, שהרמב"ם אכן הביא את דברי רב אשי ומשום שהחידוש בדברי רב אשי הוא שאע"פ שבית כנסת זו נמצאת בכרך חל עליה דין בית כנסת של כפר, כתב הרמב"ם הלכה זו בבתי כנסיות של כפרים.¹¹ יוצא מדבריו שהרמב"ם הבין שרב אשי הינו רק דוגמה לכל יחיד ואם יתנו יוכל היחיד לעשות מה שירצה.

ב. הסבר נוסף של המעשה רוקח¹² הוא כדברי הכסף משנה שהסביר שהרמב"ם למד את דין יחיד מהירושלמי, אך אין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי לגבי גדול דור. והסיבה שהרמב"ם לא הביא את דין "גדול דור" כרב אשי, היא מכיוון שרב אשי היה אדם כה גדול שלא היה צריך הסכמה מפורשת ממבני העיר להיות ממונה אלא נחשב ממילא ככזה, ומכיוון שלא מצוי בדורינו אדם גדול כרב אשי אין צורך לכתוב זאת. וכן כתב בראשון לציון.¹³

ג. בספר בן ידיד כתב שני תירוצים בכוונת הרמב"ם: הראשון הוא שמתא מחסיא הייתה כפר וממילא כל דין רב אשי שכתבה הגמרא הוא רק בבתי כנסיות של כפרים ולא של כרכים.

11 והנפק"מ בין התירוץ השני של הכסף משנה לתירוץ המעשה רוקח הוא שלדעת הכסף משנה לא יהיה קיים דין של רב אשי בבתי כנסיות של כרכים ולדעת המעשה רוקח גם בכרכים יהיה קיים דין של רב אשי.

12 הסברנו דבריו לפי פשט לשונו. אמנם אפשר לדקדק בדבריו שהסביר את הרמב"ם כמו שהסבירו הב"י והב"ח את דעת הרא"ש והטור, שבאמת הרמב"ם למד זאת מדברי רב אשי אלא כתב בהלכה את הרגילות ואת הסתמותא של גדול הדור לא נקט.

13 האור החיים הקדוש בפירושו למסכת מגילה דף כו.

ד. הסבר נוסף הוא שאכן מתא מחסיא הייתה כרך, אך מכיוון שכולם באים על דעת רב אשי נחשבת ככפר.

היוצא מדבריו הוא שהרמב"ם הביא את דברי רב אשי ולמד ממנו לכל יחיד. הנפק"מ תהיה שלפי הסברו הראשון: דין זה של רב אשי שייך רק בכפר ולא בכרך, ולפי ההסבר השני דין זה של רב אשי שייך גם בכרך. לסיכום, מצינו שלושה כיוונים מרכזים בהסבר שיטת הרמב"ם בדברי רב אשי:

1. בכרך אי אפשר למכור כלל, ודברי רב אשי הינם רק לגבי כפר.
2. תלמיד חכם (שבאים בשיבילו) יכול למכור בכרך.
3. אף יחיד יכול למכור בכרך (כשקיבלו עליהם).¹⁴

תירוץ מחודש

אפשר לתרץ את דברי הרמב"ם באופן אחר על פי שיטת שו"ת פני יהושע שהבאנו לעיל. בתחילת דבריו הביא הרמב"ם את דברי רבי שמואל בר נחמני על החילוק בין כפר לכרך ונקט בלשונו את הביטויים: 'כפר' ו'כרך' אך כשהגיע לדינו של רב אשי כתב 'עיר'. אפשר לומר שהרמב"ם רמז לגמרא בכתובות (ד.) "כגון מתא מחסיא דמפקא מכרך ומפקא מכפר" משמע מגמרא זו ש'מתיא

14 בפשטות, ניתן לתלות את שני ההסברים האחרונים בדברי הרמב"ם, במחלוקת בין הרשב"א והרא"ש שהובאה לעיל בפרק "מתא מחסיא ורב אשי", האם רב אשי הוא דוגמה לשאר יחיד או דווקא תלמיד חכם. המעשה רוקח הבין ברמב"ם כשיטת הרא"ש שרב אשי הוא דוגמה לשאר יחיד והבן ידיד הבין ברמב"ם כשיטת הרשב"א שרב אשי הכוונה היא דווקא לתלמיד חכם.

מחסיא' היא לא כפר ולא כרך אלא גדר אמצעי - הנקרא 'עיר'.
לפי זה נמצא שלרמב"ם יש שלוש דרגות ביישוב:

- א. כפר והוא הנמוך מכולם ובו אפילו היחיד יכול למכור.
- ב. עיר והיא למעלה מכפר אך דינה נשאר ככפר לענין מכירת בית כנסת.
- ג. המדרגה למעלה מעיר היא כרך, עיר גדולה מאוד ובה אף 'רב אשי' לא יוכל למכור.

בית כנסת של טרסיים

צריך להגדיר מהו ביכ"נ של טרסיים? האם זה ביכ"נ המיועד דוקא לאנשים מסוימים או כזה שנבנה בידי קבוצה מובחנת? בגמרא מבואר, שאם חבורה מסוימת תבנה לעצמה בית כנסת פרטי בכרך,¹⁵ יוכלו למוכרו.

לשיטה שסוברת שאיסור מכירת בית כנסת של כרכים הוא משום שאנשים שאינם מבני הכרך תרמו לבית הכנסת ויש להם שייכות בו, כאן בבית הכנסת של הטרסיים מדובר שלא ניתנו תרומות של אנשים מחוץ לאנשי בית הכנסת והוא שייך אך ורק לבני אותה החבורה.

אך לשיטה שסוברת שאיסור המכירה הוא משום שבית הכנסת נבנה על דעת העולם, צריך לומר שהגמרא לימדה שבמקרה שבו ברור שנבנה בית כנסת קטן ומקומי והוא לא נבנה על דעת העולם אלא לאותה החבורה בלבד, יהיה דינו כבית כנסת של כפרים.

15 כלשון הגמרא: "בית כנסת של טרסיים שהיה בירושלים".

מדברי המאירי (מגילה כו.) מחודדת הגדרה זו שכתב:

לא נאסר הזכר בבית הכנסת של כרכין אלא בבית הכנסת הכללי
שבה שהיא מוקדשת על דעת הכל.

הרא"ש (ד, א) הביא דין זה להלכה, אך הרי"ף והרמב"ם השמיטוהו.
ונראה שזאת משום שהבינו שמכיוון שלמסקנת הגמרא אין
הבדל בין דינו של 'רב אשי' לדין זה של טרסיים, ששניהם יסוד
אחד להם, במקום שברור שנבנה לא על דעת העולם ניתן למכור
ואין זה משנה האם הסיבה היא תלייה בדעת היחיד או קבוצה
קטנה שבנתה לבדה.

פסיקת השולחן ערוך

בשולחן ערוך (קנג, ז) פסק כך:

של כרכים, שבאים שם ממקומות אחרים, אפילו בנו אותו משלהם
אינו נמכר אלא אם כן תלו אותו בדעת היחיד, שאז יעשה בו
היחיד מה שירצה בהסכמת הציבור.

מבואר בדבריו שפסק כשיטה שאין מוכרים בית כנסת של כרכים
מפני שנבנה בשביל שימוש הרבים ועל דעתם.

לכאורה קשה בדבריו: כפי מי פסק?¹⁶

16 כמו כן קשה על המחבר מדוע לא הביא את דברי רמב"ם בספרו הב"י, ויתרה
מזאת שדבריו בשו"ע סותרים לדבריו בכסף משנה, ששם למד בפשט דברי
הרמב"ם שהאדם הנבחר אינו צריך את הסכמת אנשי העיר. מכח קושיות אלו
כתב במאמר מרדכי (קנג ט) שהשולחן ערוך חזר בו מדבריו בכסף משנה.

א. אם נאמר שפסק כדעת הר"ן מדוע השתמש המחבר בלשון "היחיד", שהרי שיטת הר"ן שצריך דווקא אדם חשוב ולא כל יחיד.

ב. אם נאמר שפסק כדעת הרא"ש מדוע כתב שצריך הסכמה מהציבור והרי פשט דברי הרא"ש, כמו שכתב בב"י, שציבור שקיבלו עליהם יחיד שוב אינו צריך את הסכמתם.

מדברי הפרישה (ס"ק יב) עולה ששיטת המחבר היא כדברי הטור, וזאת משום שלאחר שכתב הטור "תלו בדעת היחיד" הוסיף: "יעשה בה היחיד מה שירצה ומכל מקום המעות נשארין בקדושתן". ולמד הב"י שכוונתו שהיחיד נחשב כשבעת טובי העיר הצריכים את מעמד אנשי העיר על מנת להוציא לחולין. ובשו"ע התייחס למכירה עם הוצאת המעות לחולין. וזאת גם כוונת הב"י במה שחידש לפני כן בדעת הטור והרא"ש שיש סתמותא של "רב אשי" ויש "יחיד", שבמקרה ויהיה גדול דור כרב אשי יוכל למכור בלא הסכמת הציבור.

אבל בעולת תמיד (ס"ק כב-כד) משמע שאכן המחבר פסק כדעת הרא"ש, ומה שכתב "בהסכמת הציבור" אין הכוונה שהיחיד צריך את הסכמתם, אלא הכוונה שהציבור לא יתנגדו במפורש ליחיד. וכן ניתן לדקדק בלשון הרא"ש שכתב: "כולם מסכימים לדעת רב אשי" וברור שאם בכל זאת ימחו הציבור ביחיד זה יועיל, אמנם בפשט לשון המחבר הסבר זה קצת דחוק, שמשמע בלשון המחבר שצריך הסכמה ולא מספיק חוסר מחאה.

המגן אברהם¹⁷ נקט ג"כ שהמחבר פסק כדעת הרא"ש. אבל הסביר שהרא"ש והטור דיברו במקרים שונים. יסוד דבריו הוא שברור שגם לשיטתנו שטעם איסור המכירה בבית כנסת של כרכים הוא כי בונים על דעת העולם, וודאי במציאות שגם אנשים ממקומות אחרים נותנים כסף יהיה צריך להתחשב בדעתם. אלא שהגמרא חידשה שאם אנשים שאינם מבני הכרך נתנו כסף נתנו על דעת 'רב אשי' אין צריך להתחשב בדעתם. ומה שכתב הטור שתלו בדעת היחיד יעשה מה שירצה מדובר במקרה שידוע שאנשים שאינם מבני הכרך לא נתנו כסף. ולפי דבריו ניתן לתרץ את הסתירה במחבר, שהמחבר דיבר במקרה שאנשים שאינם מבני הכרך נתנו כסף והממונה מטעם הציבור הוא 'יחיד' בשונה מ'רב אשי' ומכיוון שכך אי אפשר למכור את בית הכנסת בלי הסכמת הציבור.¹⁸

לנו נראה שאפשר להסביר בדעת המחבר שאכן פסק כדעת הר"ן, משום שאפשר לדקדק בדברי הר"ן שהגדרת 'רב אשי' תלויה במחלוקת הראשונים בטעם איסור המכירה.

א. לשיטה הסוברת שהאיסור הוא משום נתינת מעות צריך דווקא 'רב אשי' שהיה מפורסם וכמותו שאר אדם חשוב יכול לשנות ואין צריך הסכמה כי התורמים נתנו את המעות על דעתו.¹⁹

17 קנ"ג סקי"ב, על פי הבנת הפרי מגדים במקום.

18 והדוחק בדברי המגן אברהם הוא שמלשון המחבר שכתב "בהסכמת הציבור" נראה שצריך הסכמה מהציבור שבכרך ולא את הסכמת התורמים לבניין בית הכנסת.

19 חילקנו כך משום שאת ההגדרה אדם חשוב כתב רק בהסבר השיטה הזו.

ב. אך לשיטה שטעם האיסור הוא משום שנבנה על דעת כל העולם, גם 'רב אשי' יצטרך את הסכמת הציבור שהרי בנו את בית הכנסת בשביל כולם. התליה בדעת היחיד יכולה לאפשר מכירה, אך זאת בתנאי שלכל הפחות הציבור הקבוע יסכים למכירה. ומכיוון שהמחבר פסק שטעם האיסור הוא משום שנבנה על דעת העולם אם כן ניתן להתנות בדעת כל יחיד אך בתנאי שיהיה בהסכמת הציבור. לכאורה, כך הבין הגר"א²⁰ את שיטת המחבר.

נפקא מינות

למעשה ישנן שתי נפק"מ בין הסברים אלו היא:

א. לגבי היכולת של גדול הדור למכור בלא הסכמת הציבור, הפרישה, ע"ת ומג"א נקטו שמותר, כהסבר הרא"ש, אך הגר"א שנקט כר"ן סבר שלא תועיל מכירה כזאת.

ב. לגבי היכולת של היחיד למכור מצינו כמה אפשרויות

1. לשיטת הפרישה יחיד יכול למכור בתנאי שיש הסכמת הציבור, אך אם אין הסכמה המכירה תועיל וצריך עילוי קדושה למעות.

2. לשיטת העולת תמיד, לעולם יחיד יוכל למכור כל עוד לא מיחו בו הציבור.

20 סק"ב: "ר"ן, וכמו זט"ה בכפרים דצריכין במעמד אנשי העיר". וכן הבין המאמר מרדכי (סק"ט) בפשט דברי המחבר.

3. לשיטת המגן אברהם, יחיד יוכל למכור בהסכמה, אולם זאת בתנאי שהמעות רק מבני הכרך.
4. לשיטת הגר"א, יחיד יוכל למכור, אך לכתחילה²¹ אסור לו למכור בלי שתהיה הסכמת הציבור.

סיכום הלכתי לזמננו

לאחר שהבאנו את דעת השולחן ערוך ונושאי כליו, צריך לברר מה יהיה דין בתי כנסיות בערים בימינו.

א. ערים ושכונות

ברור הדבר שלא כל עיר נחשבת כרך בימינו. לא מבעיא לשיטת השו"ת פני יהושע שסבר שצריך עיר גדולה שבגדולות אלא אף לשיטת המשיאת בנימין שסבר צריך מקום שווקים.²² וברור שרוב ככל בתי הכנסיות השכונתיים יהיו בגדר בית כנסת של טרסיים, שהרי ברור שאנשי השכונה בנו בשביל התושבים הסמוכים וחברי הקהילה. עוד צריך להוסיף שברור שבמקום שבו אוספים תרומות על דעת האדמו"ר או רה"י וכדו' ברור שדעת האנשים אליו כמו ל'רב אשי' ולכן אף לשיטת המג"א יוכל למכור בלא הסכמת הציבור. ובימינו כמעט לכל בתי הכנסת ישנו מייסד, יו"ר עמותה או גבאי ראשי שהעמידו הקהל עליהם ובכוחו ההלכתי והחוקי למכור את ביה"כ.

21 כך מבואר בדברי הבאה"ל קנ"ג ד"ה בהסכמת הציבור.

22 הובאה מחלוקתם לעיל.

ב. מרכז עסקים

נראה לומר שכל עיר שיש לה מרכז עסקים גדול שבאים אליו מהסביבה יהיה נחשב לכרך אף בימינו. אלא שאף בה נראה שבמקומות שבהם בית הכנסת העירוני משמש רבים הבאים מכל האזור לתפילות באופן קבוע לא יהיה ניתן למוכרו. אך אם משמש לקהילה מסויימת בלבד ומידי פעם מגיעים אורחים ניתן למוכרו. לחלוקה זו אין הבדל בין 'שטיבלאך' לבין בית כנסת רגיל, הדבר תלוי בגודל העיר ובשאלת היותה מטרופולין לסביבותיה.